

A Mátra hegység elnevezése, lehatárolása és tájai

Baráz Csaba – Kiss Gábor

A HEGYSÉG ELNEVEZÉSE

A terület a természetföldrajzi tájbeosztásban *Mát-ra-vidék* (PÉCSI M. 1989; DÖVÉNYI Z. 2010), illetve – eltérő helyesírással – *Mátravidék* középtáj néven szerepel (MAROSI S. – SOMOGYI S. 1990; HAJDÚ-MOHAROS J. – HEVESI A. in: KARÁTSZON D. 2000). Az elnevezés kapcsán érdemes szólni kevés történelmi tájneveink egyikéről, a *Mátraerdőről*.

A „silva Matra”, azaz Mátraerdő elnevezés elsőként a névtelen jegyző, ANONYMUS Gesta Hungarorum című művében (XI. vagy XII. század) szerepel (HEVESI A. 2003). A későbbi korokban II. Rákóczi Ferenc (1716, 1739) a „Mátra hegység láncolata”, HUNFALVY J. (1863) a „Mátra hegyvonulata”, BALLAGI K. és KIRÁLY P. (1878) a „Mátra hegyláncolata” kifejezést használta. A szerzők ezen földrajzi nevet minden esetben a mai Mátra-vidéktől jóval nagyobb területre, az Északnyugati-Kárpátok legdélibb, a Börzsönytől az Eperjes–Tokaji-hegységig húzódó vonulatára használták.

A XX. század elején feledésbe merült nevet az 1930-as évek második felében PRINZ GY. kísérelte meg újjáéleszteni. A Magyar föld, magyar faj című könyvében rámutat a Felvidék (nála: Felföld) kettős arculatára, két önálló karakterére. Mint írja, a Felföld alsó lépcsőjét – az Ipoly és a Sajó medencéjétől délre elterülő hegyvidéket – Dél-felföldnek nevezi a tudomány, amit ő a népies Mátraerdővel váltana fel. A XX. század utolsó éveiben HAJDÚ MOHAROS J. és HEVESI A. (1997, 2000) ismét ennek az ősi földrajzi tájnévnek az újjáélesztését javasolta a trianoni határmeghúzás után kényszerből született Északi-középhegység (BULLA B. 1962) és Észak-magyarországi-középhegység (PÉCSI M. – SOMOGYI S. 1967) tájnevek felváltására.

A Mátraerdő területe a mai Magyarország területén magába foglalja az Észak-magyarországi-középhegység nagytáj hegyvonulatait a Börzsönytől kezdődően a Cserhát-vidéken, a Mátra-vidéken, a Bükk-vidéken és az Aggtelek–Rudabányai-hegyvidéken keresztül a Tokaj–Zempléni-hegyvidékig. Ezen túl azonban kiterjed a fenti tájegységek magyar–szlovák határon átnyúló részeire is, így például a Börzsöny Ipolyon túli folytatásaként a Helembai-hegységre (Burda), a Medves-vidék

és a Gömör–Hevesi-dombság északi folytatásában a Cseres-hegységre (Cеровá vrchovina), az Aggtelek–Rudabányai-hegyvidék folytatásaként a Szlovák-karsztra (Slovenský kras) (együtt Gömör–Tornai-karszt) és a Tokaj–Zempléni-hegyvidékig folytatásaként az Eperjesi (Szalánci)-hegységre (Prešovské vrchy, Slanské vrchy) (együtt Eperjes–Tokaji-hegység).

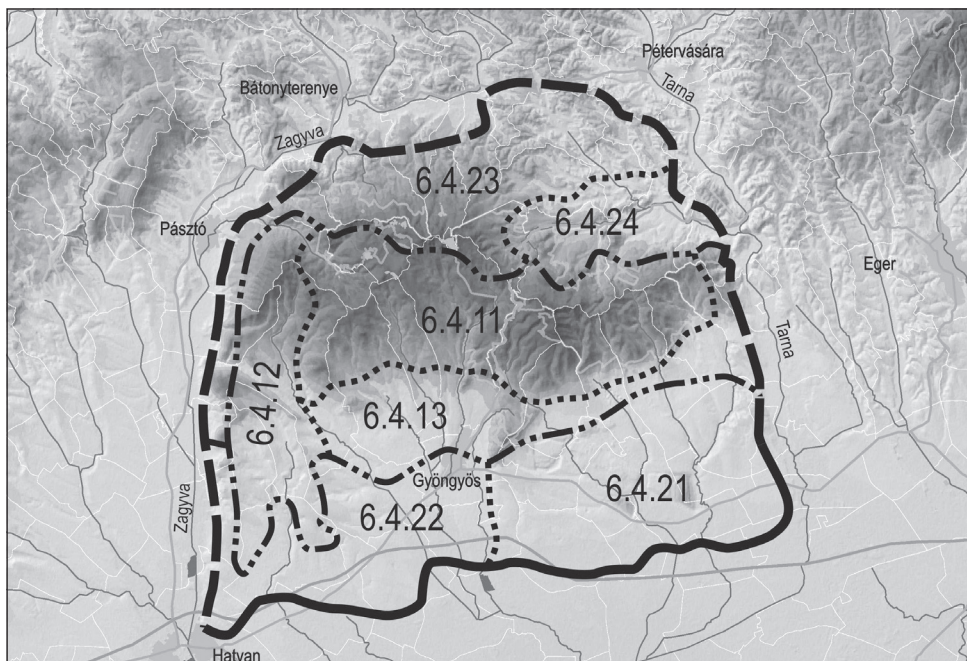
A HEGYSÉG LEHATÁROLÁSA ÉS TÁJAI

A Mátra-vidék (Mátravidék) középtáj az *Északnyugati-Kárpátok* része. A Ny–K-i csapásirányú hegység a Kárpátok belső vulkáni vonulatának egyik tagja.

A PÉCSI M. (1989), valamint a MAROSI S. és SOMOGYI S. (1990) nevével fémjelezett, az újonnan kiadott kistájatkaszter (DÖVÉNYI Z. 2010) által is alkalmazott, Magyarországon az elmúlt évtizedekben általánosan elfogadott természetföldrajzi tájbeosztások szerint a Mátrai Tájvédelmi Körzet és térségét is magában foglaló terület az *Észak-magyarországi-középhegység* nagytáj önálló középtája. A *Mátra-vidék* (Mátravidék) elnevezésű középtájat nyugatról a Zagyva-völgy, keletről a Tarna-völgy határolja, délen a Gyöngyösi-sík felé markánsan, északon a Felső-Zagyva–Tarnaközi-dombságtól kevésbé élesen határolódik el (1. ábra). A kistájcsoporthoz és kistáji szintű tájbeosztásban jelentős eltérések vannak az egyes szerzők között.

A Magyarország Nemzeti Atlaszában (PÉCSI M. 1989) szereplő tájbeosztás szerint a Mátravidék középtáj három *kistájcsoporthoz* tagolódik. A *Központi-Mátra* a hegység központi elhelyezkedésű, legmagasabb, erdőfedte vonulatait foglalja magában a Nagy-Koncsúrtól a Kalapos-tetőig. Itt, a Kékes csúcsában éri el legmagasabb pontját a hegység, amely 1014 méteres tengerszint feletti magasságával egyben hazánk legmagasabb csúcsa is¹. A hegyvidék déli peremén helyezkedik el a hegység tagolt hegyláb felszínét képező, szőlő- és borkultúrájáról ismert *Mátraalja*. Az É-i és Ny-i lealacsonyodó, dombsági jellegű (182–517 m magas), részben erdőfedte vonulatokat a *Mátralába* nevet viselik. Ennek a kistájcsoporthoz a K-i részét alkotja a Parádi-Tarna vízfolyása mentén kialakult

¹ Magassága alapján a történelmi Mátraerdő területén is csak a Szalánci-hegységben emelkedő Simonka (1092 m) előzi meg.

1. ábra. A Mátravidék tájai (MAROSI S. – SOMOGYI S. 1990 alapján)

Parád–Recski-medence kistáj, amely a Tarna-völgy felé nyitott medencedomság (217–368 m).

Ettől több elemben eltér a MAROSI S. – SOMOGYI S. (1990)-féle tájbeosztás, valamint az ezen alapuló új kistájkaszter (DÖVÉNYI Z. 2010) tájtagolása. A Mátravidék központi részének három kistája az Ágasvártól a Kékesig a legmagasabb részeket (50%-a 750 méternél magasabb) magában foglaló *Magas-Mátra*, a Nyikom (764 m) – Muzsla (805 m) – Nagy-Koncsúr (640 m) – Nagy-hársas (509 m) vonulata alkotta *Nyugati Mátra*, valamint

a Gyöngyöstarjától Kismánáig húzódó, a hegység déli, alacsonyabb (134–610 m) hegyei alkotta *Déli-Mátra*. A *Mátraalja* kistájcsoportot *Nyugati-Mátraalja* és *Keleti-Mátraalja* kistájakra osztják. A két kistáj között a határt a Déli-Mátrából dél felé messze előrenyúló Sár-hegy (360 m) képezi. A *Mátralába* kistájként, a *Parád–Recski-medence*vel azonos szinten jelenik meg a tájbeosztásban.

A HAJDÚ-MOHAROS J. és HEVESI A. által a Kárpát-medencére készített tájbeosztásban (in: KARÁTSZON D. 2000) a terület *Mátravidék* középtáj néven szerepel². A középtájon belül öt kistájat, azon belül további kistájrészleteket különítenek el, melyek a következők: *Zagyva-völgy*, *Mátra-hegység* (Nyugati-Mátra, Magas-Mátra, Keleti-Mátra), *Mátraalja* (Gyöngyöspatai-medence), *Mátrahát*, *Tarna-völgy*.

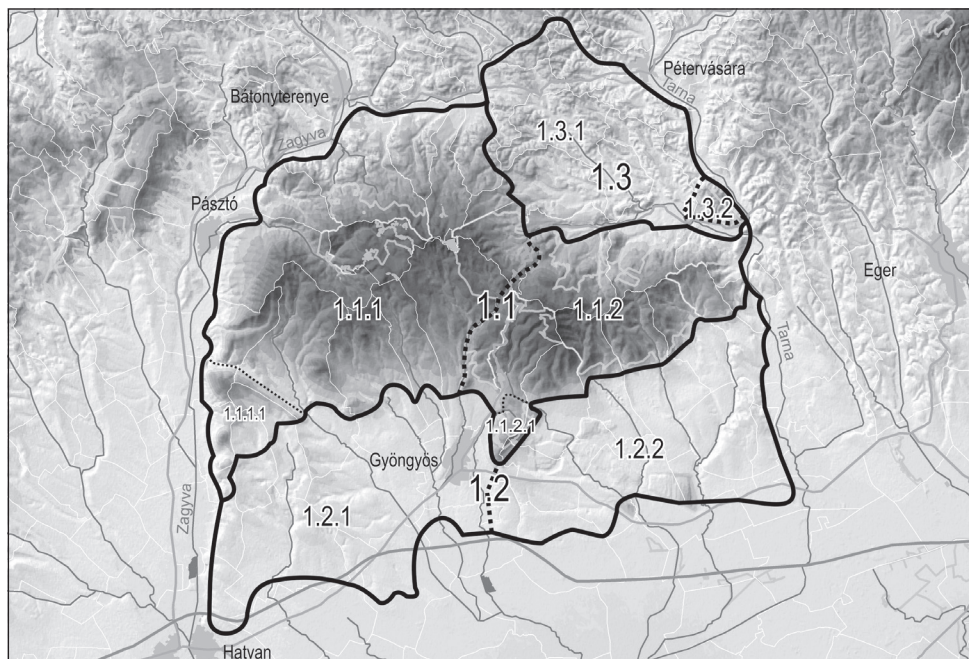
A Mátrát a hegység neves geomorfológus kutatója, SZÉKELY A. (1997) vulkánmorfológiai szempontból két egységre tagolta. A „*Nyugati Mátra*” elnevezést alkalmazta a hegység nyugati öthatára, amely a miocén kori vulkáni tevékenység és a későbbi lepusztulás alapján félkalderás vulkánroncsnak minősítette³. A *Keleti-Mátra* vonulatát egy vulkáni lávatarakó maradványának tartotta, amely dél felé megbillent, így csak az északi szárnya maradt a felszínen.

1. táblázat. A Mátra-vidék kistájainak kiterjedése (Forrás: DÖVÉNYI Z. 2010)

Kód-szám	A kistáj megnevezése	Terület (km ²)	Terület a középtáj %-ában
6.4.11	Magas-Mátra	234	21,1
6.4.12	Nyugati-Mátra	115	10,3
6.4.13	Déli-Mátra	132	11,9
6.4.21	Keleti-Mátraalja	201	18,2
6.4.22	Nyugati-Mátraalja	154	13,9
6.4.23	Mátralába	203	18,3
6.4.24	Parád–Recski-medence	70	6,3
Összesen:		1109	100

² A szerzők ebben a tájbeosztásban a mai országhatáron belüli égtáji helyzetre utaló Észak-magyarországi-középhegység helyett – a történeti tájnévből kiindulva – a Mátraerdő elnevezést javasolják.

³ Vulkánmorfológiai szempontból a Keleti- vagy Vulkáni-Cserhát is ehhez az egységhez tartozik. A két területet a Zagyva-árok kialakulása csak később különítette el egymástól.

2. ábra. A Mátra-vidék határa és javasolt új tájtagolása (BARÁZ Cs.)

A Központi-Mátra északnyugati részén, az Ágasvár (789 m) és Vörös-kő (781 m) között húzódó vonulat a turistairodalomban és a turisztárképeken *Mátra-bérc* néven szerepel.

JAVASLAT A HEGYSÉG ÚJ TÁJTAGOLÁSÁRA

A magunk részéről a Mátralába (6.4.23) külön kistájként történő elkülönítését nem tartjuk indokoltnak. A „450 m átlagos magasságú, vulkáni kúpok romjaival tarkított hegyláb felszínként értelmezhető” kistáj a Zagyva K–Ny-i irányú völgye felé alacsonyodó hegyháta tulajdonképpen a Mátra főgerincéből leágazó mellégerincek, amelyek szervesen kapcsolódnak a hegységhez. Mivel a Mátralábanak nevezett térség a Mátra központi tömegétől *nem elhatárolódó egység*, nem rendelkezik attól *eltérő egyéni sajátosságokkal*, ezért nem különíthető el a Mátrától. Igaz ez annak ellenére, hogy a Mátra központi tömegét jellemző „középhegység hűvösebb-nedvesebb bükkerdős tájtypusától” (gerincrégió) eltérő tájtypust képvisel („alacsony középhegységek szubatlanti és szubmediterrán éghajlati hatást is viselő cseres és gyertyános tölgyes tájtypus”). A Mátra mint „tradicionális” táj (hasonlóképpen az ország többi természetes-hagyományos-történeti tájrajzi egységeihez, mint például a Börzsöny és a Bükk) Magyarország természeti tájainak rendszertani felosztása során tulajdonképpen eltűnt. Helyette

egy tájtypus (gerincrégió) lényegült át rendszertani egységgé, kistájjá: *Magas-Mátra* (6.4.11). A „210 és 1014 m közti tszf-i magasságú, kb. 50%-ban 750 m-nél és további 40%-ban 500 m-nél magasabb, gerinces típusú vulkáni hegység” domborzatát mutató kistájról pusztán tengerszintfeletti magasság alapján leválasztani a *Déli-Mátrát* (6.4.13) indokolatlannak tartjuk. Mint ahogy a *Nyugati-Mátra* (6.4.12) jelenlegi körülhatárolása is mesterkélte: a nyugat határa (kistájcsoporthatár) a fent említett, itt a Zagyva-völgyével párhuzamosan futó keskeny sávként megjelenő Mátralába keleti határával azonos, a keleti határa pedig a terepen szinte kijelölhetetlen (pl. a Mátrakeresztől északra forduló kistájcsoporthatár leválasztja az Óvárrol a vele szervesen összefüggő Vár-bércet).

A fent említett problémák alapján a Mátra tájtagolásában a következő változtatásokat javasoljuk (2. ábra). A Mátralába, Nyugati-Mátra és Déli-Mátra kistájakat a Mátrához soroljuk, elhagyva a Magas-Mátra kistáj-elnevezést. A Mátra (1.1) viszont mind geológiai, mind geomorfológiai jellemzőit tekintve, a Nagy-völgy (Gyöngyös-patak, Nagy-patak), a Mátra-nyereg és a Köszörű-patak völgye által két karakteresen elkülönülő egységre bontható: a Nyugati-Mátrára (1.1.1) a hozzá tartozó Nagy-hársas csoporttal (1.1.1.1 Délnyugati-Mátra) és a Keleti-Mátrára (1.1.2) a hozzá tartozó Sár-heggyel (1.1.2.1). (A Mátrának van északi és déli oldala, de nem határolható el önálló kistájként vagy kistájcsoporthként, mint például a Bükk

esetében a Bükk-fennsíkól az Északi-Bükk és a Déli-Bükk.)

Olvasatunkban a Mátralába (Mátrahát) tehát nem jelenik meg, mint taxonómiai chorológiai egység, megmarad viszont a Parád–Recski-medence (1.3), amelynek a valójában három részmedencéből álló medencedomság-jellegű egységétől (1.3.1) jól elkülöníthető a Darnó-hegy (1.3.2).

A Mátraalja (1.2), mint hegységelőtéri dombosság, a Mátra völgyekkel tagolt hegyláb felszíne – a Mátra-vidék központi hegytömegéhez, a Mátrához hasonlóan – keleti és nyugati részre (kistájra) tagolható: Keleti-Mátraalja (1.2.1) és Nyugati-Mátraalja (1.2.2).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ballagi Károly – Király Pál (1878): Egyetemes földrajz. Budapest.
 Bulla Béla (1962): Magyarország természeti földrajza. Budapest.
 Dövényi Zoltán (szerk.) (2010): Magyarország kistájainak katasztere. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. Budapest.

- Hevesi Attila (2003): A Kárpát-medence és a Kárpátok természetföldrajzi tájtagolásáról. Földrajzi Értesítő LII. 3–4. pp. 253–267.
 Hevesi Attila – Hajdú-Moharos J. (2000): A kárpát-pannon térség tájtagolódása. In: Karátson D. (főszerk.): Pannon Enciklopédia. Magyarország földje. Kertek 2000. pp. 274–284.
 Hunfalvy János (1863): A Magyar birodalom természeti viszonyainak leírása. II. Pest.
 Marosi Sándor – Somogyi Sándor (1990): Magyarország kistájainak katasztere I–II. MTA FKI. Budapest.
 Pécsi Márton (1989): Magyarország Nemzeti Atlasza. Kartográfiai Vállalat. Budapest.
 Pécsi Márton – Somogyi Sándor (1967): Magyarország természeti földrajzi tájai és geomorfológiai körzetei. Földrajzi Közlemények. XV. évfolyam 4. szám. pp. 285–304.
 Prinz Gyula (1937): Magyarország tájrajza. In: Magyar földrajz, magyar föld, magyar faj I. Budapest.
 Székely András (1997): Vulkanomorfológia. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest.